INGLIZ VA O'ZBEK TILIDA MUTLAQ LAKUNALARNING QIYOSIY TAHLILI

Baxtiyorova Gulhayo Shavkatjon qizi
Is'hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillari instituti tayanch doktaranti

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.23796375

Annotatsiya. *Ushbu tezisda ingliz va o‘zbek tillarida mutlaq lakunalarning lingvistik tabiati, yuzaga kelish sabablari hamda leksik-semantik xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda ikki tilning lug‘aviy tizimida muayyan tushunchani ifodalovchi bevosita leksik ekvivalentlarning mavjud emasligi, milliy-madaniy tafovutlarning lakunarlikka ta’siri va ularni tarjimada ifodalash imkoniyatlari o‘rganiladi. Qiyosiy-semantik va lingvomadaniy tahlil asosida mutlaq lakunalarning shakllanishida tarixiy taraqqiyot, ijtimoiy munosabatlar va tilning nominativ imkoniyatlari muhim ahamiyat kasb etishi asoslanadi. Natijalar mutlaq lakunalarni aniqlashda leksik ekvivalentlikni konseptual moslikdan farqlash zarurligini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *mutlaq lakuna, lakunarlik, qiyosiy tilshunoslik, leksik-semantik tahlil, ekvivalentsiz leksika, lingvomadaniyat, nominatsiya, tarjima.*

Zamonaviy qiyosiy tilshunoslikda tillarning leksik tizimlari o‘rtasidagi nomuvofiqliklarni aniqlash muhim tadqiqot yo‘nalishlaridan hisoblanadi. Har bir til muayyan xalqning tarixiy tajribasi, madaniy qadriyatlari va dunyoni idrok etish xususiyatlarini aks ettiradi. Natijada bir tilda alohida leksema orqali ifodalangan tushuncha boshqa tilda aynan shu semantik mazmunga ega mustaqil leksik birlik bilan nomlanmasligi mumkin. Mazkur hodisa lakunarlik sifatida tavsiflanadi.

Y.S. Stepanov lakunalarni tillarning qiyosiy tahlilida aniqlanadigan leksik bo‘shliqlar sifatida o‘rganib, mutlaq va nisbiy lakunalar o‘rtasidagi farqni ko‘rsatgan [1]. Mutlaq lakuna qiyoslanayotgan tilda muayyan ma’noga mos alohida leksemaning mavjud emasligi bilan tavsiflanadi. Nisbiy lakunada esa tegishli ifoda mavjud bo‘lsa-da, uning qo‘llanish chastotasi yoki funksional imkoniyatlari farqlanadi.

Ingliz va o‘zbek tillarining turli til oilalariga mansubligi, tarixiy shakllanishi va madaniy muhitidagi tafovutlar mutlaq lakunalarni o‘rganish uchun muhim asos yaratadi. Tadqiqotning maqsadi ikki tildagi mutlaq lakunalarning semantik xususiyatlarini qiyoslash, ularning shakllanish omillarini aniqlash va tarjimadagi ifodalanish imkoniyatlarini baholashdan iborat.

Tadqiqotda qiyosiy-tipologik, komponentli-semantik va lingvomadaniy tahlil metodlaridan foydalanildi. Nazariy asos sifatida Y.S. Stepanovning lakunalar haqidagi qarashlari, S. Vlahov va S. Florinning milliy realiyalar tarjimasiga oid yondashuvlari hamda M. Bakerning leksik ekvivalentlik konsepsiyasi qabul qilindi [1–3].

Amaliy material sifatida o‘zbek tilidagi *hashar, suyunchi, quda* hamda ingliz tilidagi *fortnight, serendipity, hindsight* leksemalari tanlandi. Ularning ma’nolari izohli lug‘atlar asosida tekshirilib, semantik tarkibi va boshqa tildagi ifodalanish imkoniyatlari solishtirildi [4–10].

Tahlilda asosiy mezon sifatida tushunchaning mavjudligi emas, balki uni aynan ifodalovchi barqaror, mustaqil leksik ekvivalentning mavjudligi belgilandi. Shu bilan birga, tavsifiy tarjima va

© Qo‘qon davlat universiteti | O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi
© “Smart Quill Publishing” nashriyoti | www.smartquillpublishing.uz

o‘zlashma birliklarning qo‘llanishi ham hisobga olindi. Tadqiqot tanlangan leksik misollarni sifat jihatidan tavsiflashga asoslangan bo‘lib, umumiy lug‘at tarkibidagi lakunalar miqdorini aniqlashni nazarda tutmaydi.

Qiyosiy tahlil o‘zbek tilidagi ayrim mutlaq leksik lakunalar milliy an’analar va ijtimoiy munosabatlarning o‘ziga xosligi bilan bog‘liqligini ko‘rsatdi. Jumladan, *hashar* leksemasi muayyan ishni ko‘pchilikning ixtiyoriy va beg‘araz ishtirokida bajarish amaliyotini ifodalaydi [8]. Ingliz tilidagi *community work* yoki *voluntary collective labour* birikmalari uning umumiy mazmunini yetkazsa-da, xalqona hamjihatlik, an’anaviy ko‘maklashuv va jamoaviy mas’uliyat bilan bog‘liq barcha semantik belgilarni to‘liq qamrab olmaydi. Shuning uchun mazkur birlik ingliz tiliga nisbatan madaniy asoslangan leksik lakuna sifatida baholanishi mumkin.

O‘zbek tilidagi *suyunchi* leksemasi quvonchli xabar keltirgan shaxsga beriladigan sovg‘a yoki mukofotni anglatadi [9]. Ingliz tilida bu ma’no *reward for bringing good news* kabi tavsifiy birikma yordamida ifodalanadi. Biroq bunday tarjima o‘zbek milliy muloqot madaniyatidagi xushxabar yetkazish va uni rag‘batlantirish bilan bog‘liq an’anaviy munosabatlarni mustaqil leksema darajasida aks ettirmaydi.

Quda leksemasi esa kelin va kuyovning ota-onalari o‘rtasidagi qarindoshlik munosabatini nomlaydi [10]. Ingliz tilidagi *in-law* birligi umumiyroq qarindoshlik kategoriyasini anglatgani sababli mazkur munosabatni har doim aniq ifodalamaydi. Ushbu holatda *the parents of the bride and groom in relation to each other* kabi izohli tarjimadan foydalanish zarurati yuzaga keladi.

Ingliz tilidan o‘zbek tiliga yo‘nalgan qiyosda ham o‘ziga xos leksik bo‘shliqlar kuzatiladi. Masalan, *fortnight* leksemasi o‘n to‘rt kunlik vaqt oralig‘ini anglatadi [5]. O‘zbek tilida ushbu tushuncha “ikki hafta” birikmasi orqali ifodalanadi. Bu holatda tushunchaning o‘zi mavjud, ammo uni aynan nomlovchi umumqo‘llanishdagi mustaqil leksema yo‘qligi leksik lakunarlikni yuzaga keltiradi.

Serendipity leksemasi tasodifan qiziqarli yoki qimmatli narsani topish hodisasini ifodalaydi [6]. O‘zbek tilidagi “baxtli tasodif” birikmasi mazkur ma’noga yaqin bo‘lsa-da, unda kutilmagan topilma yoki kashfiyot belgisi doimo saqlanmaydi. Shu sababli kontekstga qarab kengaytirilgan izoh talab etiladi.

Ingliz tilidagi *hindsight* leksemasi voqea sodir bo‘lganidan keyingina uning sabab va oqibatlarini yaxshiroq anglash imkoniyatini bildiradi [7]. O‘zbek tilida “keyinchalik anglash”, “o‘tgan voqeaga qayta baho berish” singari birikmalar yordamida ushbu mazmun ifodalanadi. Biroq ular inglizcha birlikning barcha kontekstual xususiyatlarini bir xil darajada aks ettirmaydi.

Olingan natijalar mutlaq lakunalarning yuzaga kelishida ikki asosiy omil muhimligini ko‘rsatadi. Birinchisi xalqlarning tarixiy-madaniy tajribasi bilan bog‘liq bo‘lib, muayyan ijtimoiy munosabat yoki an’ananing til tizimida maxsus nomlanishiga olib keladi. Ikkinchisi esa tillarning leksik nominatsiya imkoniyatlaridagi farqlar bilan belgilanadi. Bir til muayyan tushunchani bitta leksema orqali ifodalasa, boshqa til shu mazmunni so‘z birikmasi yordamida yetkazishi mumkin.

Bunda mutlaq lakunani tarjima qilib bo‘lmaydigan tushuncha sifatida talqin etish metodologik jihatdan to‘g‘ri emas. M. Bakerning ekvivalentlikka oid yondashuvi ham bir so‘zli muqobil mavjud

© Qo‘qon davlat universiteti | O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi
© “Smart Quill Publishing” nashriyoti | www.smartquillpublishing.uz

bo‘lmagan holatlarda izohlash va boshqa tarjima strategiyalaridan foydalanish mumkinligini ko‘rsatadi [3].

Shuningdek, lakunaning mutlaqligi qiyoslanayotgan til juftligi, davr va qo‘llanish sohasi bilan chegaralanadi. Muayyan so‘zning o‘zlashishi yoki yangi terminning shakllanishi mavjud leksik bo‘shliqning kamayishiga sabab bo‘lishi mumkin. Demak, lakunarlikni faqat statik hodisa emas, balki tillararo kommunikatsiya jarayonida o‘zgarib boruvchi lingvistik xususiyat sifatida ham o‘rganish zarur.

Ingliz va o‘zbek tillaridagi mutlaq lakunalar qiyosi tillarning leksik-semantik tizimlari milliy tajriba va nominativ imkoniyatlar asosida farqlanishini ko‘rsatdi. O‘zbek tilidagi *hashar, suyunchi, quda* birliklarida lingvomadaniy mazmun ustunlik qilsa, ingliz tilidagi *fortnight, serendipity, hindsight* leksemalarida tushunchalarni mustaqil leksik birlik orqali nomlashdagi farqlar yaqqol kuzatiladi.

Mutlaq lakunalarni aniqlashda bir so‘zli ekvivalentning yo‘qligini konseptual ekvivalentsizlikdan farqlash muhimdir. Ushbu yondashuv ikki tilli lug‘atlar yaratish, tarjima muqobillarini tanlash va madaniyatlararo muloqotda semantik aniqlikni ta’minlashning nazariy asoslarini mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Степанов, Ю. С. Французская стилистика / Ю. С. Степанов. — Москва : Высшая школа, 1965. — 355 с.
2. Влахов, С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. — 2-е изд., испр. и доп. — Москва : Высшая школа, 1986. — 416 с.
3. Baker, M. In Other Words: A Coursebook on Translation / M. Baker. — 3rd ed. — London ; New York : Routledge, 2018. — 370 p.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати : 5 жилдли / А. Мадвалиев таҳрири остида. — Тошкент : Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006–2008. — 5 жилд.
5. Cambridge Dictionary. Fortnight [Elektron resurs]. — Cambridge : Cambridge University Press. — URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/fortnight (murojaat sanasi: 28.10.2026).
6. Cambridge Dictionary. Serendipity [Elektron resurs]. — Cambridge : Cambridge University Press. — URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/serendipity (murojaat sanasi: 28.10.2026).
7. Cambridge Dictionary. Hindsight [Elektron resurs]. — Cambridge : Cambridge University Press. — URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/hindsight (murojaat sanasi: 28.10.2026).
8. Izoh.uz. Hashar // O‘zbek tilining izohli lug‘ati [Elektron resurs]. — URL: https://izoh.uz/word/hashar (murojaat sanasi: 28.10.2026).
9. Izoh.uz. Suyunchi // O‘zbek tilining izohli lug‘ati [Elektron resurs]. — URL: https://izoh.uz/word/suyunchi (murojaat sanasi: 28.10.2026).

© Qo‘qon davlat universiteti | O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi
© “Smart Quill Publishing” nashriyoti | www.smartquillpublishing.uz

10. Izoh.uz. Quda // O‘zbek tilining izohli lug‘ati [Elektron resurs]. — URL: https://izoh.uz/word/quda (murojaat sanasi: 28.10.2026).

© **Qo‘qon davlat universiteti** | **O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi**
© **“Smart Quill Publishing” nashriyoti** | **www.smartquillpublishing.uz**